

Saysay ni Gng. Amalia Bahian

Giimbitar ako ni Atty. Hasminah Paudac ug ni Mohamad Rayyan Domado sa pagsulti atubangan sa *Commission on Human Rights* sa Disyembre 11-12, 2018 ngadto sa pag-detalye sa akong “traumatic” na kasinatian atol ug human sa bagyong Sendong; og kon giunsa nako pagpakita og kalig-on taliwala sa pagkawala sa akong mga mahal sa kinabuhi.

(I was invited by Atty. Hasminah Paudac and Mr. Mohamad Rayyan Domado to speak before the Commission on Human Rights on December 11-12, 2018 to share my traumatic ordeal during and after the typhoon Sendong and how I have shown resiliency amidst the loss of my loved ones.)

Ako si Amalia Bahian, kuwarenta sais (46) ang edad, ug usa ka residente sa *Bayug Island, Iligan City*. Ako usa ka inahan sa pito (7) ka anak. Sa panahon atong bagyong Sendong, nagpuyo kami uban sa akong lima (5) ka anak lakip sa akong upat (4) ka mga apo ug usa (1) nako ka umagad nga laki. Akong bana nagtrabaho sa usa ka tindahan sa abaka. Aron madungagan among panginabuhi, nagtrabaho ako isip usa ka labandera.

(I am Amalia Bahian, 46 years old, a resident of Bayug Island, Iligan City. I am a mother of seven (7) children. During the typhoon Sendong, five (5) of them were living under our custody including my four (4) grandchildren and one (1) son-in-law. My husband is a worker in abaca business industry. To get additional support for our other basic needs, I worked as a laundry washer.)

Ang katapusan nga panahon nga nakasinati ako og kusog nga bagyo mao atong 1982 ug 2009. Niadtong 1982, dili pa ako minyo atong panahona, among balay naanod ug gibanlas sa baha. Makatarungan ra nga naanod tungod kay nahimutang among balay duol sa suba. Human ato, among gisiguro nga makatukod pag-usab og balay nga layo sa suba ug diin ang baha dili na makatugaw kanamo. Apan atong 2009, naapektuhan kami sa bagyong Ondoy. Kadto usa lamang ka ordinaryong baha, og nahiluna ra usab kami human sa bagyo.

(The last time I have experienced strong typhoons was in 1982 and 2009. In 1982, I was single at that time, our house was carried and destroyed by flood. But that was reasonable because our house was situated near to the river. After that, we made sure to rebuild our house in an area far from the river and where flood cannot easily disturb us. But in 2009, we were affected by typhoon Ondoy. It was just an ordinary flood and we recovered right after the typhoon.)

Makaingon ako nga dili basta-basta ang bagyong Sendong. Adunay daghang mga bagyo nga miigo kanamo apan dili ingon ka kusog sa maong bagyong Sendong; daw wala namo damha ning nahitabo sa among pamilya. Wala gayud ako nagdahom nga kini makapatay sa liboan nga kinabuhi lakip na sa akong tulo (3) ka mga anak, usa (1) ka umagad nga lalaki ug upat (4) ka mga apo. Wala

ko kahibalo nga nianang adlaw mao ang katapusan nga higayon nga ako silang makita. Apan ang pinakasubo nga bahin, wala gayud nakita ang ilang patay nga lawas hangtod karon.

(I can say that typhoon Sendong was one of its kind. There were several typhoons that hit us, but never as strong as such typhoon. We seemed unaware of a looming disaster that would befall our family. I never thought this would kill thousands of lives including my three (3) children, one (1) son-in-law and four (4) grandchildren. I did not know that day was the last time that I will see them. But the saddest part was that their bodies remain missing up to this day.)

Sa wala pa ang pag-igo sa bagyong Sendong, naguol ako sa kakusog sa hangin. Giubanan ako sa akong anak nga lalaki aron sa pag-adto sa akong bana sa iyang gitrabahoan. Adtong nitabok nami sa tulay pag-uli, nikusog pag-ayo ang hangin. Ug nakita nako ang mga punoan sa lubi nga nangatumba ug nangahampas sa kakusog sa hangin. Akong giignan akong anak na moadto sa luwas nga dapit aron makalikay sa mga natumba na mga punoan sa lubi diin nagbitbit kami sa among gipalit nga usa ka sako nga bugas.

(Before typhoon Sendong hit us, I was worried when I felt the strong blow of the winds. Accompanied by my son, I decided to visit my husband's workplace and waited until he got off from his work. When we crossed the bridge going to the house, winds were getting stronger. I saw moving coconut trees and felt splashing drizzles. Out of paranoia, I let our son ran to the safe place to secure himself from the falling coconuts. We were just walking carefully because of the one sack of rice we were carrying, the one we have bought before heading home.)

Ngitngit na ang kalangitan anang alas singko (5) sa hapon, akong giignan akong mga anak nga magbinantayon tungod sa bagyo. Ug nakita nako nga nangatumba na ang mga punoan ug nisingaw na ang baho sa lapok dala sa nagkahinay na baha. Nagsugod na ang kusog kaayo nga ulan ug hangin. Abi nako ug ordinaryong bagyo lang, nga ulan ray dala sama sa mga nilabay nga tuig nga walay mga troso ug walay grabeng lapok.

(It was already dark at 5:00 in the afternoon. I told my children to be vigilant because of the typhoon. I saw trees were breaking into parts and smelled the scent of the mud. Then, heavy rains started to pour stronger. I thought those were just like the ordinary typhoons that hit us several years back—no huge logs, no heavy mud, just strong rains.)

Walay undang nga ulan hangtod alas 11 sa gabii, ug dali nitaas ang baha. Gipasidaan namo sa akong bana among mga anak lakip na sa among anak na babaye nga nagpuyo tapad sa among balay na maigmaton. Nibalhin kami sa *semi-concrete* na balay sa among silingan uban sa among mga paryente. Nisaka kami tagsa-tagsa sa atop; ug nagdahom ako na makalikay na kami sa kusog nga baha. Apan kalit lang na gibunaw sa dagkong troso among gisak-an. Kalit lang nahugno among gisak-an nga balay ug sa ulahi gipangbanlas ug gipang-anod kami sa kusog na baha.

(By 11:00 in the evening, rains were pouring continuously, flood was rising quickly. As a precautionary measure, my husband and I gathered our children including my daughter and her family who were living next to our house. We evacuated to a one-storey, semi-concrete house owned by a friendly neighbor. Other relatives were also there. We climbed to the rooftop one at a time. I thought we have escaped from the deadly flood. I thought we have sought refuge from danger not until the huge log lashed the house where we were staying. Having a weak foundation, the house later collapsed and we were swept, dispersed, and immersed to the ravaging mud flood.)

Wala na mi nagdungog sa kakusog sa hangin ug sa ga-agulo nga baha. Gisalbar nako ang anak sa akong pag-umangkon apan nalumos gihapon. Wala ako'y makita maski usa tungod sa kangitngit sa palibot. Dili ako makasalom tungod sa ka daghan og troso nga nanga-anod. Nagtuo ako nga isa sa rason nga daghan nangamatay mao ang pagkaanod sa mga dagkong troso gikan sa bukid.

(Everyone cried for help, but we cannot hear each other's voice because strong winds blew our cries away. I saved my niece's daughter, but she was drowned later. I tried to find others, but I can see nothing; it was totally blackout. I can only hear the strong current of the mud flood. I cannot swim because there were several logs along with the flood.)

Sa pila ka oras nakong pakigbisog sa baha, naabot ako sa baybayon sa *Barangay Canaway* alas 5 sa buntag kon diin distansya kini sa *Bayug Island*. Samtang nagkaduol ako sa may baybayon, nakita nako ang mga tao nga nangayo og tabang; ug ang uban residente naningkamot sa pagtabang sa uban. Sa higayon nga giluwis na nila ako, didto na sab ko nagkaluya hangtud nga ako nakuyapan.

(After hours of struggling and I think that was 5:00 in the morning, floodwaters carried me to the bayside of Brgy. Canaway which is far from Bayug Island. I saw some flashes of light near the ocean. I prayed to God to let the water wave to the bayside. As I got nearer, I can see some people and asked for help. They were ordinary residents trying to help others. The moment they have saved me, that was also the time I got weaker and weaker until I passed out.)

Gidala na ako nila sa *E & R Hospital*. Sa dihang nakamata na ako, didto na nako nahinumduman ang panghitabo sa akong kinabuhi. Nangayo dayon ako ug tabang aron sa pagtawag sa akong pamilya. Niabot akong duha (2) ka anak nga lalaki ug akong igsuon nga babaye.

(I was brought in E&R Hospital. When I regained my consciousness, that was the time I recalled that I have been struggling for my life for hours. I immediately asked assistance to the hospital to call my family. My two sons and sister finally came.)

Usa ka semana ang nilabay, gipagawas ako sa ospital, ug gisulayan nako nga pangitaon akong uban nga mga paryente apan wala ko gitugotan sa doktor.

Gipahibalo ko niya nga naa ako'y *hypertension* ug kinahanglan ko magpahulay og taas-taas. Akong giingnan akong mga anak na laki nga pangitaon ang ubang mga paryente, apan nakita lang nila ang ilang amahan nga anaa sa laing ospital kay naangol siya sa baha. Akong giingnan akong mga laking anak nga moadto sa misa para sa mga nangamatay , apan maski usa wala nila nakita ang among mga paryente.

(One-week after, I was released in the hospital. I wanted to look around for others, but the doctor hindered me to do so. He diagnosed me having hypertension and advised me to have a long rest. Instead, I asked my sons to find our other family members, but they only found their father in another hospital who got injured from the flood. I told my sons to go to the mass grave of the dead, but they have not found the body of our loved ones.)

Gipapuyo kami og usa (1) ka bulan sa akong igsuon nga babaye. Human niana, nibalhin kami sa *tent city* dayon sa *temporary shelter* sa lima (5) ka bulan. Ug sa katapusan gibalhin kami sa *Bayanihan Village*.

(My sister let us stay with her for one (1) month. Afterwards, we transferred to the tent city, then to the temporary shelter for five (5) months. Thereafter, we were finally resettled here in Bayanihan Village.)

Dako gayud ug epekto sa kinabuhi namo ang nilabay nga bagyong Sendong, isa na ang panginabuhian namo diin akong bana usa (1) ka tuig walay trabaho tungod sa naangol siya panahon sa bagyo. Nangingkamot ako aron sa paghatag ug pangihanlanon sa akong pamilya pinaagi sa akong pagpanlaba.

(I believe the typhoon brought big changes to our lives. As to livelihood, my husband has not worked for one (1) year because of his injury. I was the one who worked to provide our needs. The only income we were depending on was the one I got from being a laundry washer.)

Dili ako makaingon nga nakabawi na ako gikan sa *trauma* tungod kay sa dihang adunay balita mahitungod sa pag-igo sa bagyo, kanunay ko nga nahadlok na basin og mausab na sab ang bagyong Sendong. Usa ako ka inahan nga nawalan ug mga anak diin maski usa kanila wala gayud nako makita.

(I cannot say I have recovered from the trauma because when there is news about the hitting of a typhoon, I always cower in fear. I cannot also say I have fully recovered from the effects of the typhoon. I am a mother who lost her children and who did not recover even a single one of them.)

Amalia Bahian
03 December 2018